

OILADA OTA MAVQEINING FARZANDLAR TARBIYASIGA TA'SIRINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

*Ergasheva Nargiza Abdusattarovna,
Farg'ona Davlat Universiteti, psixologiya kafedrasida o'qituvchisi:*

Annatsiya: Ushbu maqolada oilalarda ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi munosabatlar, oilada ota mavqeining farzandlar tarbiyasiga ta'sirining psixologik xususiyatlari, otaning bola shaxsining shakllanishiga ta'siri, bola rivojlanishida otalar va onalar ta'sirini farqlash, tarbiyaning ota va ona uslublari, ota va bolaning o'zaro hamkorligi e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: Ota, tarbiya, zamonaviy jamiyat, oila, ijtimoiylashuv, "ota-bola" juftligi, ota-onalik roli, xulq-atvor, tarbiyaning ota va ona uslubi, pozitiv qiziqish, direktivlik, qarama-qarshilik, avtanomlik, noizchilik.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ВЛИЯНИЯ ПОЛОЖЕНИЯ ОТЦА В СЕМЬЕ НА ОБРАЗОВАНИЕ ДЕТЕЙ

*Эргашева Наргиза Абдусаттаровна
Ферганский государственный университет, кафедра психологии
преподаватель*

Аннотация: В данной статье рассмотрены взаимоотношения родителей и детей в семье, психологическая характеристика влияния положения отца в семье на воспитание детей, влияние отца на формирование личности ребенка, разница между подчеркивается влияние отца и матери на развитие ребенка, методы воспитания отца и матери, взаимодействие отца и ребенка.

Ключевые слова: Отец, воспитание, современное общество, семья, социализация, пара «отец-ребенок», родительская роль, поведение, стиль воспитания отца и матери, позитивный интерес, директивность, противопоставление, автономия, усмотрение.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE INFLUENCE OF FATHER'S ROLE ON CHILDREN'S BEHAVIOR IN THE FAMILY

*Ergasheva Nargiza Abdusattarovna,
Teacher of the Department of psychology, Fergana State University:*

Annotation: This article discusses the relationship between parents and children in the family, the psychological characteristics of the influence of the position of the father in the family on the upbringing of children, the influence of the father on the formation of the personality of the child, the difference

between the influence of the father and mother on the development of the child, the methods of raising the father and mother, the interaction of the father and child.

Key words: Father, upbringing, modern society, family, socialization, father-child pair, parental role, behavior, parenting style of father and mother, positive interest, directiveness, opposition, autonomy, discretion.

Ota oilada o'z farzandlariga har tomonlama yurish-turishda, nutq odobida, so'z madaniyatida, o'zaro muomala jarayonida eng muhimi amaliy ish faoliyatida to'g'rilik va haqqoniylik, samimiylikka namuna bo'lmog'i kerak. Oilada farzand tarbiyasini to'g'ri yo'lga qo'yishning asosiy vositasi uning ma'naviy olamida e'tiqodni shakllantirish, deb hisoblanadi.

Hozirgi zamon o'zbek bolasida-o'ziga xos iqtisodiy, ijtimoiy-pedagogik, ma'naviy-axdoqiy jihatdan tub o'zgarishlar sodir bo'lmoqda. O'zbek oilasi ko'p bolali oiladan oz sonli farzandli oilaga aylanib bormoqda. Endilikda oilalarning ko'pchiligida 1 yoki 2 ta farzandning bo'lishi oddiy holga aylanib bormoqda. Oilada otaning roli o'zgarmoqda. Xalqimiz qadriyatlarida ota oilaning boquvchisi, moddiy jihatdan ta'minlovchisi, uning posboni deb qaralgan bo'lsa, bugun esa, u ko'p oilalarda oddiy a'zo, boqimanda, iste'molchiga aylanib borayotganini kuzatish mumkin.

Oilalarda ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi munosabatlar o'zgacha tamoyillar (o'zaro tenglik, hurmat, manfaatdorlik kabi) asosida tarkib topmoqda. Natijada bolalarni tarbiyalashda, ularni tubdan o'zgarib borayotgan ijtimoiy hayot jabhalariga tayyorlashda ota-onalarning roli o'zgarib bormoqda.

Zamonaviy jamiyatdagi jinsiy taqsimlanishning an'anaviy tizimini buzilishi bilan bog'liq jismoniy o'zgarishlar shu qatorda gender hamda ota-ona rollarining ham o'zgarishiga olib kelmoqda. Bugungi kunda oila muammolari, oilaviy tarbiya masalalari, oilaning bola shaxsining rivojlanishiga ta'siri yanada dolzarb muammo bo'lib bormoqda. Hozirgi vaqtda onaning roliga, onalikning ayol va bola shaxsining shakllanishiga bag'ishlangan ko'p sonli tadqiqotlar mavjud. Lekin bolaning rivojlanishini, uning tarbiyasi va ijtimoiylashuvida otaning ro'li kam o'rganilgan muammolardan bo'lib, bu masala oila psixologiyasi soxasi hamda oilaga psixologik yordam ko'rsatish dasturlarini tuzishda dolzarb va amaliy ahamiyatga ega bo'lib bormoqda.

Z.Freyd o'z vaqtida bola rivojlanishida oilaning roli haqida gapirgan edi, ammo keyinchalik oilaning bolaga ta'siri bo'yicha tadqiqotlar asosan ona va bolaning o'zaro munosabatlarini o'rganishga qaratildi (M.Klyayn, Dj.Boulbi va boshqalar.). Ammo aynan "ota-bola" juftligi borasidagi tadqiqotlar juda kam o'tkazilgan bo'lib, nazariy jihatdan Z.Freyd, K.G.Yung, Sh.Bart, S.Mateychiklar tomonidan ifodalangan otalikning bola shaxsiga ta'siri aspektlarini aniqlashga yordam beradi.

Oilada ota mavqeining farzandlar tarbiyasiga ta'sirining psixologik xususiyatlari, otaning bola shaxsining shakllanishiga ta'sirini ishlab chiqishni tadqiqotning maqsadi qilib oldik.

Tadqiqot ob'ekti qilib, Farg'ona shahar Halq ta'limiga qarashli 9-o'rta maktabning 15-16 yoshli 50 ta o'smir olindi.

Tadqiqotda "O'smirlar ota-onalar haqida"; test metodidan foydalanildi.

Tadqiqotchining tayanch nuqtasi bolami yoki ota-onami, unga qarab ota-onalikni o'rganishga ikki xil yondoshadilar. Eng keng tarqalgan birinchi yondashuv ota-onalikni bolaning rivojlanishiga qarab tahlil qilish [4], ikkinchi yondashuv ota-onalik rolining bajarilishi ota-ona shaxsining ta'siri orqali o'rganiladi, bu holda shaxsning o'zida ota-onalarning xarakterlarini ifodalashi va bola tug'ilishi bilan u yoki bu tarzda o'zgargan shaxsiy karakteristikalar orqali tadqiq qilinadi [1].

Bola shaxsining shakllanishida ota-onalarning ro'lini aniqlashda tarbiya uslublariga alohida e'tibor beriladi. Bu jarayonda mualliflar ota yoki ona ta'sirini bo'lishmaydi. Shuning uchun tadqiqotlarning ushbu yo'nalishini bola tarbiyasida ota ro'lini izohlashda ham ko'rib chiqish mumkin.

Ota-onalarning xulq-atvori(tarbiyasi) uslublarini o'rganish an'anasi ancha ilgari boshlangan. Hozirgi zamonda oila tarbiyasi bilan shug'ullanuvchi turli mualliflar qator oilalar uchun harakterli bo'lgan ota-ona va farzandlarning o'zaro tarbiya va hamkorligining ba'zi umumiy turlari va uslublarini ajratishadi [8]. Va ularning asoslanishiga ko'ra farzand ota-ona o'zaro hamkorligining turlarining har xil klassifikatsiyasini keltirishadi.

Masalan, A.S.Spivakovskaya tarbiya omillarining uch a'zosi modelini taqdim qiladi [6]. U ota-onalarning o'z bolasiga bo'lgan sevgisini tashkil etadigan munosabatlarning uch spektrini ajratadi: simpatiya-antipatiya, hurmat qilish-mensimaslik, yaqinlik-uzoqlik(yiroqlik).

A.Adlerning tasavvurlariga ko'ra onaning tarbiyadagi ro'li ijtimoiy komponentlik (saloxiyat)ni rivojlantirishga qaratilgan faoliyatni rag'batlatirishdan iborat [9]. Agar ona bolaga insoniy muxabbatni ijtimoiyligini xis qilish imkonini bersa, ota bolaga insoniy jamiyatga yo'l yotqizadi. Ota bolalar uchun dunyo, oilada mavjud texnika haqida bilish manbai hisoblanadi, ularda ijtimoiy foydali maqsadlar va ideallarni shakllanishiga ularning professional orientatsiyasiga yordam beradi. Onalik muxabbati qabul qilish imkoniyatini taminlasa, ota g'amxo'rliqi qaytarishga undaydi. U ham bu ham shaxs rivoji uchun zarur [3].

Bola rivojlanishida otalar va onalar ta'sirini farqlashni taxlil qilishda otalarning turli yoshdagi bolalar bilan o'zaro hamkorlik xususiyatlarini o'rganish muximdir. Adabiyotda ko'pincha ijtimoiy deprivatsiyaning bolaga chaqaloqlik davrida salbiy ta'siri ko'rsatiladi. Bunga an'anaviy tarzda belgilanadiki bolaga ona bilan muloqot zarur, ota bo'lsa u faqat onani almashtirgan xolatdagina tilga

olinadi.

Bola bilan ota va onaning o'yinlari har hil funksiyalarga ega. Bolani parvarish qiladigan va unga xavsizlik va iliqlik xis-tuyg'usini beradigan ona bilan o'ynaydigan bola matorikasini rivojlantiradi, atrof muxitni o'zgarishini o'z gavda(badan)sini o'zlashtirish imkonini beradiki bu bola intellektual rivojlanishining muxim sharti xisoblanadi [2].

Tarbiyaning ota va ona uslublariga taqqoslaganda, otaning avtoritarligi aqliy xarakteristikalariga ijobiy ta'sir ko'rsatsa onaning avtoritarligi salbiy ta'sir ko'rsatishi isbotlangan. Shunday qilib ota tamonidan bo'lgan ta'sir ona tomonidan bo'lgan ta'sirdan farq qiladi. Bu bola tarbiyasida ota va onaning tegishli bo'lgan ijtimoiy-madaniy ro'llari bilan bog'liq [5]. Tarixan otalik institutining shakllanishini xususiy mulkchilikni paydo bo'lishi bilan bog'lashadi – mulkni o'g'illardasn biri merosxor sifatida qabul qilishiday tabiiy zaruriyat paydo bo'lgan. Shunday jamiyat an'analarini asrovchi sifatida erkakka ayollar va bolalarni taminlash funksiyasi mustaxkamlangan. Erkakning ota-onalik xulq-atvori o'z moxiyatiga ko'ra ijtimoiy bo'lgani uchun u o'rganishga bog'liq va maxsus ijtimoiy shart sharoitlarsiz oson yo'qotilishi mumkun. Ona ro'li esa undan farqli ravishda onalik instinkiga asoslangan. Undan tashqari ota ro'lining psixologik mazmuni ko'p tamondan erkakning xususiy ijtimoiylashuv tajribasiga, u o'sgan oilada otalikning qanday mo'deli namoish etganiga bog'liq [7].

Ota bilan o'zaro hamkorlik bolalarning koginitiv rivojlanishiga ijobiy ta'sir qiladi. Ammo tarbiyaga otani jalb qilish bilan kognetiv yutuqlar o'rtasidagi to'g'ri o'zaro bog'liqlik faqat o'g'il bolalarda aniqlangan.

Baxtga qarshi otasiz o'sayotgan bolalarni o'rganish shuni ko'rsatadiki, ularning nizoli vaziyatlarni, kognitiv vazifalarni yechishda yutuqlari ko'p emas, O'g'il bolalar gender rollarni chegaralashning murakkabligi bilan bog'liq jinsiy identifikatsiyasida ma'lum qiyinchiliklarga duch keladi.

Shunday qilib, psixoliklar nuqtai nazaridan muvofiqiyatli otalik bola tarbiyasida faol ishtirok etish bola saboqlariga qiziqish va u bilan ko'p muloqot qilish bilan xarakterlanadi. Odatda bunday otalarning qattiq qo'lligi unchalik emas, "toza erkak"cha sifatlarini namoyon etuvchi otalar juda talabchan va qattiqqo'l bo'ladilar, ammo kundalik tashvishlarini ular xotinlari zimmasiga yuklashga moildirlar [10].

Biz mazkur tadqiqot uchun bola-ota-ona munosabatlarining hususiyatlari o'rganadigan metoddan foydalandik. Bu metod yordamida olingan natijalar bolalalar tomonidan otalari bilan munosabatlarining anglanilgan va anglanilmagan qonuniyatlarini baxolash imkonini beradi. 1-Jadvalda otalar tomonidan turli jinsdagi farzandlarni tarbiyalash xususiyati tasvirlangan. Jadvalning yacheykalarida farzandlar "ota-onalari haqida" metodikasi yordamida o'g'il va qiz bolalarning xar xil darajada ifodalashgan tarbiya

xususiyatlari mohiyatining foizli ulushlari taqdim qilingan.

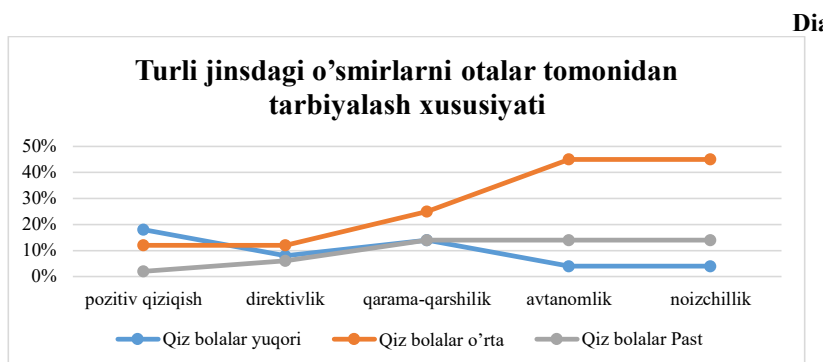
Turli jinsdagi o'smirlarni otalar tomonidan tarbiyalash xususiyati.

Jadval № 1.

O'rganilayotgan parametrlar	darajalar	pozitiv qiziqish	direktivlik	qarama-qarshilik	avtanomlik	noizchillik
Qiz bolalar	yuqori	18%	8%	14%	4%	4%
	o'rta	12%	12%	25%	45%	45%
	Past	2%	6%	14%	14%	14%
O'g'il bolalar	yuqori	20%	20%	2%	6%	4%
	o'rta	4%	12%	10%	20%	4%
	Past	4%	2%	22%	4%	18%

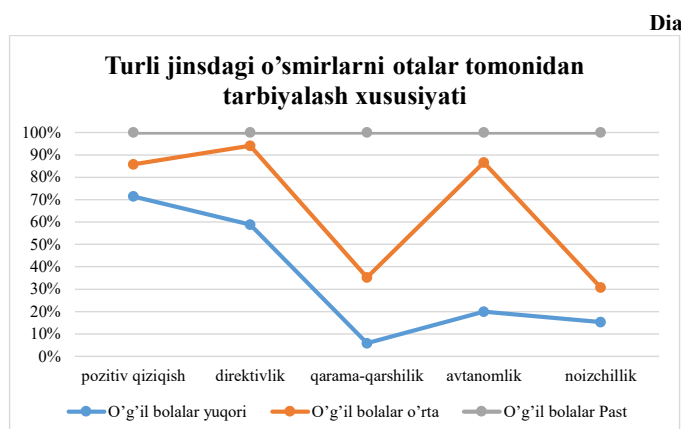
Turli jinsdagi o'smirlarni otalar tomonidan tarbiyalash xususiyati jadvalini qiz bolalardan olingan natijalarini diagramma xolatiga keltirilsa u quyidagi ko'rinishda bo'ladi

Diagramma № 1.

Turli jinsdagi o'smirlarni otalar tomonidan tarbiyalash xususiyati jadvalini o'g'il bolalardan olingan natijalarini diagramma xolatiga keltirilsa u quyidagi ko'rinishda bo'ladi

Diagramma № 2.

Jadvalda keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra 20% o'g'il va 18% qiz bolalar

otaning o'zlariga pozitiv qiziqishini belgilashadi. Faqat 2% qiz bolalar 4% o'g'il farzandlar ota tomonidan pozitiv qiziqishini past darajasini belgilashdi. 8% qizlar va 20% o'g'il farzandlar ota tomonidan direktivlikning yuqori darajasini belgilashadi. 6% o'g'il va 2% qizlar bolalar, otalar tarbiyasida direktivlikni past darajasini ko'rsatishadi. Tadqiqotda ishtirok etgan 2% o'g'il va 14% qiz farzandlar otalar tomonidan qarama-qarshilikni yuqori ko'rinishini belgilashdi. 14% qiz va 22% o'g'il farzandlar otalar tomonidan qarama-qarshilikning past darajasini belgilashgan. Otalar bilan munosabatlardagi avtonomlikning yuqori darajasini tadqiqotda qatnashgan 4% o'g'il va 6% qiz bolalar belgilashgan. Otalar bilan munosabatlardagi avtanomlikning past darajasini 4% o'g'il va 14% qiz farzandlar belgilashgan. 55 % qiz bolalar va 56.7 % o'g'il bolalar otalarining tarbiya jarayonida izchil emaslikning yuqori darajasini belgilashgan. Tadqiqotda qatnashgan 20% o'g'il farzandlar otaning noizchilligini past darajasini belgilashgan.

Tadqiqotdan olingan natijalarga ko'ra turli jinsha mansub farzandlarning ota-onalar bilan o'zaro munosabatlari xususiyatlari haqida qator xulosalar qilish imkoniyatini yaratadi.

O'smir qiz bolalar o'g'il bolalarga nisbatan otalar tomonidan direktivlikning yuqori darajasini ko'rsatishgan. Qizlar otalar xukmroinligiga va bosimini ko'proq his etishadi. Shu bilan birga qizlar o'g'illarga qaraganda otalari bilan mavjud munosabatlardan kamroq darajada qoniqishgan.

Qizlarda o'g'il bolalarga ko'ra oila bilan bog'liq qarama-qarshilik hissining yuqori darajasi mavjud. O'g'il bolalarda esa qizlarga qaraganda oila bilan bog'liq havotirlikning yuqoriroq darajasi kuzatiladi.

Farzand ota munosabatlari va oilada o'zaro hamkorlik qilish xususiyatlari bolalarda o'z-o'ziga munosabatning shakllanishiga bog'liq bo'lib, bu otaning noizchilligi davogarlik darajasi va global o'z-o'ziga munosabat, oilaviy vaziyatda dushmanchilik va autosinpatiya, ota bilan emotsional masofa va boshqalardan kutilayotgan munosabat o'rtalaridagi ahamiyatli (muxim) korrilyatsion o'zaro bog'liqlikda aks etadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib biz quyidagi tavsiyalarni beramiz:

bo'lajak otalarda mas'uliyatlilik, tashabbuskorlik, chidamlilik, hayotiy muammolarga tadbirkorlik bilan munosabatda bo'lishni o'rgatish

xyuqoridagilardan kelib chiqib maktab va o'quv yurtlarida «Bo'lajak otalar klubi», «Epchil va chaqqon yigitlar», «Tadbirkor yigitlar» kabi tanlovlarni uyushtirish;

mashg'ulotlarda oilada, korxonalarda ishlab chiqarishni tashkil etishga oid bilim, ko'nikma va malakalarni o'quvchilar puxta o'zlashtirib olishlari uchun o'qitishning interaktiv usul va uslublari, tadbirkorlik o'yinlarini tashkil etish;

o'quv muassasalarida o'quvchilarni, ayniqsa, o'g'il bolalarni ishlab chiqarish kasb-xunarlariga yo'naltirish, ularda texnik, iqtisodiy fikrlashni

o'stirish maqsadida texnikaga oid to'garaklarga jalb etish;

o'quv muassasalarida aniq va tabiiy fanlarni o'qitish saviyasini ko'tarish, o'quvchilarni ana shu fanlar bo'yicha tanlov, olimpiadalarga tayyorlashga e'tibor berish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Борисенко Ю.В., Портнова А.Г.. Проблема отцовства в современном обществе // Вопросы психологии.– 2006.– №3 – 58 б..
2. Борисенко Ю.В., Портнова А.Г.. Проблема отцовства в современном обществе // Вопросы психологии.– 2006.– №3 -134 б.
3. Думитрашку Т.А. Влияние внутрисемейных факторов на формирование индивидуальности // Вопросы психологии.- 1991.- №1 – 61 б.
4. Елизаров А.Н. Телефон доверия: работа психолога-консультанта с родителями в ситуации родительско-юношеских конфликтов // Вопросы психологии.- 1995.- №3 – 97 б.
5. Овчарова Р. В. Психология родительства. М.: “Академия”, 2005 – 59 б.
6. Спиваковская А.С. Как быть родителями. М.: Педагогика родителям, 1986 – 59б.
7. Гархова Л. Мальчик, Мужчина, Отец. М.: Знание, 1992 – 127 б.
8. Титаренко В.Я. Семья и формирование личности. М.: Мысль,1987 – 67б.
9. Хоелл Л., Зиглер Д. Теории личности (Основные положения, исследования и применение). СПб.: Питер Пресс, 1997 – 106 б.
10. Эльконин Д. Б. Введение в психологию развития. М.: Педагогика, 1994 – 172 б.